KÉSZÜLŐDÉS AZ ÜNNEPRE

Márai Sándor: *Vendégjáték Bolzanóban.* Akadémiai Kiadó–Helikon Kiadó, Budapest, 1991

Amikor Márai Sándor regényt írt Giacomo Casanováról, a híres 18. századbeli kalandorról, nem annyira a regényes élettörténet, mint inkább a jellem érdekelte, azaz Casanova személyiségének azok az egyedi és utánozhatatlan vonásai, melyek a kor számtalan, nem kisebb kalandora elé helyezik őt. Ez a század ugyanis – miként Párma grófja, a regény egyik kulcsszereplője fogalmazza meg – a kalandorok és az utazások korszaka: „A városokban egymásnak adják a kilincset az átutazó idegenek, a rendőrségen nem győzik a munkát, Párizs jelenti Münchennek, hogy valamelyik érdekes idegen útra kelt szerencsét próbálni az idegen városban, Velence jelenti Bolzanónak, hogy egyik legtehetségesebb fia átutazóban ott fog megszállni." Casanova élettörténete számos irodalmi, film- és más műalkotás tárgya, amely alkotások többnyire kalandorként, élvhajhászként, a kielégületlenség üzöttjeként mutatják be, miközben gátlástalanul hódol szenvedélyeinek: mindenekelőtt nőket csábít el. Márai Sándor regénye, melyben a hírhedt szoknyavadász senkit sem csábít el, és egyszer sem szeretkezik, remekmű. Olyan remek darabja a modern magyar irodalomnak, mely ötvenegy évvel első megjelenését követően már nem jelent értékelési-minősítési problémát a ma olvasója számára – hiszen formai-tartalmi kvalitásai vitathatatlanok –, viszont annál több olvasati-interpretációs lehetőséget rejt magában.

Casanova 1756. október 31-én, négyszáznyolcvannyolc nap raboskodás után, megszökött a Szent Inkvizíció börtönéből. A szökés időpontját és körülményeit, miszerint a „mindenestől mégis talán boldogtalan vándorlegény" kötélhágcsón ereszkedett le a velencei ólomkamrákból a lagúnákba, s egy Balbi nevű kicsapott szerzetes társaságában menekült a köztársaság területéről München felé, Márai a híres *Emlékezések*ből kölcsönözte. Minden más azonban az író képzeletének és készségének eredménye.

A regény Casanova bolzanói tartózkodásának történetét mondja el, ami néhány napnyi cselekmény csupán, mégis lényegi kérdések, a szerelem, bűn, barátság, emberi kapcsolatok, élet és halál kérdései merülnek fel, s nyernek – ha ez lehetséges – egészen újszerű magyarázatot. Közben kibontakozik előttünk a különös jellem, melyet Márai rendkívüli szuggesztivitással ábrázol. Amennyire szűk tér- és időkoordináták közé szorítja a regénybeli eseményeket, annyira tág szellemi horizontokat nyit meg előttünk.

Casanova jószerivel ki sem mozdul a bolzanói Szarvashoz címzett fogadóból, mégis teljességében megváltoztatja a helybeliek életét. Félnek tőle s ünneplik. Szökésének híre titkos jel, mely különös örömet, valóságos megrendülést vált ki az emberekből. Tette arra hívja fel a figyelmet, hogy „az élet nemcsak szabály, tilalom és lánc, hanem szabadabb, értelmetlenebb, céltalanabb indulat is, mint addig hitték". S abban a társadalomban, ahol „fél lábbal mindenki az inkvizíció karmai között tudta magát", a hatalom képviselői sem ok nélkül izgatottak: „semmi sem olyan veszélyes, mint egy ember, aki nem tud belenyugodni a zsarnokságba".

Az idegen, ki egy puszta tőrrel, rongyosan, poggyász nélkül érkezik a városba: a szökevény Casanova. Másnap, a bolzanói kíváncsi asszonyok (s velük az olvasó) már „egy férfi" ébredését lesik meg, hogy aztán ismét más szerepekben és helyzetekben (író, orvos, lélekgyógyász, cinkos, hősszerelmes stb.) ismerhessünk a valódi casanovai jellemre, melynek mégis egyik alapvető vonása, hogy „igazán és csökönyösen férfi, s csak az,

és semmi más". S azért olyan „igazán férfi" – fogalmazzák meg a bolzanói asszonyok –, mert „nem bizonygat semmit hangos szavakkal és kardcsörtetéssel, nem kukorékol, s nem kér másféle gyöngédséget, csak olyat, amilyet adni tud, s nem keres anyát és barátot a nőkben, s nem akar megbújni a szerelem és a nők szoknyája mögött: egy férfi, aki csak adni és venni akar, sietség és mohóság nélkül, mert egész életét, minden idegét, eszméletének minden szikráját és testének minden izmát átadta az élet vonzásának: ez a fajta férfi a legritkább tünemény".

Casanova azonban íróként sem átlagos. Nemcsak azért, mert minden hiányzik belőle, ami emberi és isteni törvényekhez igazodik, hanem mert – ellentétben kortársaival – nem csupán írni akar, mint a „boldog" írók, akik „mindegyre önkívületben élnek", s a világrendet sem akarja ledöfni szavaival, miként a „boldogtalanok", hanem „élni" akar, hogy írhasson. Mert nem lehet írni, s közben nem érteni a világot, s mert „több és nehezebb dolog lenni valaki, mint csinálni valamit". Ezért élni akar, hogy igazi író lehessen, miközben mindent erre kell költenie, az életét teljességében, s mindent, ami annak tartozéka. Sajátos műfaja ezért a kaland, s – mint később ez kiderül – Bolzanóban kellene létrehoznia élete remekművét.

A városban, ahol „minden kívül élt és kívül feküdt az ő életszintjén", a józan és rendes városban, ahol nem találja a hozzá hasonlók és rokon lelkűek társaságát, a kalandor természetszerűen nem érzi jól magát. Hogy mégis Bolzanón keresztül vezet útja, nem véletlen, mint ahogy – véleménye szerint – az életben egyáltalán nincsenek véletlenek. Mi több, a sorsszerűség jegye ismerhető fel bolzanói élményeiben. Sorsát ugyanis senki sem kerülheti el, a történeteket be kell fejezni, s Casanova ekkor még adósa az életnek egy teljes végkifejlettel. Tehát minden, ami Párma grófjával való találkozása előtt történik vele, látszatcselekvés csupán, készülődés a nagy ünnepre („számára mindig ez volt a legszebb az életben"), a nagy műre: előjátéka egy valódi nagy drámának. Olyan műről van szó, melyet igazi íróként életével kell írnia, s aminek „minden és semmi" a tétje. A történet, melynek három főszereplője, Párma grófja, Franciska és Casanova, hosszú évekkel korábban kezdődött, amikor a két férfi egy hajnalon megverekedett a szegény és vidéki grófkisasszonyért. A viadalból, akkor, Párma grófja került ki győztesen, ám csak élete végén, oldalán Franciskával, gazdagon és hatalma teljében érzi át, hogy történetüknek még koránt sincs vége, hogy az i-re még nincs a pont feltéve. S bár elűzhetné, s meg is ölhetné Casanovát, nem teszi, mert tudja, hogy az erőszak nem old meg semmit. Élete utolsó kísérleteként az értelem fegyverével igyekszik a szerelmet legyőzni. Szerződteti Casanovát egy vendégjátékra tulajdon házasságába és életébe, mecénása lesz a nagy műnek, a kalandnak, melynek lényege: „Az élet baleset. Nem akarom, hogy Párma grófnéja nyakát szegje e balesetben. Térjen vissza hajnalban hozzám és otthonába, de nem bujkálva és lopakodva, hanem emelt fővel, a reggeli fényben, akár egész Bolzanó szeme láttára – érted már? Térjen haza, de gyógyultan. Ismertesd meg vele magad, Giacomo, s tudja meg, hogy nincs más élet számára, csak az, amelyet a végzet jelölt ki, s tudja meg, hogy te vagy a kaland, tudja meg, hogy számára nincs élet veled, te vagy az éjszaka, a vihar és dögvész, mely átvonul az élet tájai fölött, s aztán reggel felkél a nap, s a házakban füstölni, meszelni és sikálni kezdenek." Csakhogy a kaland olyan műfaj, melyet nem lehet előre jól megtervezni, történéseit kiszámítani. A műből remek lesz ugyan, de azt nem alkotója, hanem hőse, Franciska faragja remekbe. Casanovával folytatott dialógusának egy részlete mutat rá leginkább a történtekre:

„– Mert én nem vagyok a kaland, szerelmem, nem vagyok a remekmű anyaga, nem

vagyok a bölcs szerződés tárgya, sem betűje. Nem vagyok a kedves, aki ideoson egy éjszakára szeretőjéhez...

– Ki vagy Franciska?

– Én vagyok az élet, szerelmem.

– Mi az élet Franciska?

–... Az élet, kedvesem, teljesség. Az élet, hogy egy férfi és egy nő találkoznak, mert összeillenek, mert olyan közük van egymáshoz, mint az esőnek a tengerhez, egyik mindig visszahull a másikba, alkotják egymást, egyik felelete a másiknak. Ebből a teljességből lesz valami, ami összhang, s ez az élet."

S az író, aki az életet akarta megismerni, hogy írhasson, hajnalban sietve távozik, vagy még inkább menekül Bolzanóból. Nemcsak azért teszi ezt, mert így szól a szerződése, aminek eleget tett, hanem mert birtokosa egy tudásnak, mely arról szól, hogy a történeteket nem lehet mindenkor befejezni, s hogy az élet teljessége, a kaland, az illúzió, a szerelem és az élet vége is. Casanova sietve s örökre elhagyja Bolzanót, egy levelet hagy maga után Párma grófja s megannyi otthonosan ismeretlen tudást az olvasó számára.

BENCE Erika

KÖZELEBB A BÁNK BÁNHOZ

Beke József: *Bánk bán-szótár.* Katona József Bánk bán című drámájának szókészlete. Katona József Társaság, Kecskemét, 1991

„Im', csak ide tekéntsetek! / Nem érdemes mászásra e' derék /szőlő-gerezd?" Petur kérdezi ezt a dráma második felvonásában. [Az asszonyok] „a' legundokabb Kirugdalózót / is még dicsőségesnek esmerik, / ha benne egyj kis Rendkivül-való van". Ezt Biberách mondja az első felvonásban. „Lévnyalóvá / lettél dicső Árpád gyümölcse te?" Ezek is Petur szavai szintén az első felvonásból. „Hallom is közel- / létét Eszem-lerontatása' hír- / kertyének" – ezt pedig Bánk bán mondja a harmadik felvonásban. Vajon megértjük-e ezeket a mondatokat? Persze, hogy megértjük, vágja rá bizonyára az olvasó, és még csodálkozik is, miért jut bárkinek is az eszébe ezt megkérdezni. Pedig indokolt a kérdés. Ugyanis a fenti idézetekben van egy-egy olyan szó, amelyet már nem használunk, vagy nem olyan értelemben használunk, mint a dráma szerzője. És nem is értjük meg, esetleg a szövegkörnyezet alapján következtethetünk jelentésükre, vagy ha precízek vagyunk, és nem akarunk átsiklani az ismeretlen felett, hát nyomozásba kezdünk. S ha eredménnyel járunk, megtudjuk, hogy a mászás azt jelenti, hogy erőkifejtés, fáradozás, a kirugdalózó azt, hogy szélhámos, kicsapongó, a lévnyaló azt a személyt jelöli, aki valakinek a kegyeit keresi, meg azt, hogy ingyenélő, haszonleső, a lerontatás jelentése pedig összeomlás, megbomlás. Ha ezt nem tudjuk, az egész mondat homályos, vagy érthetetlen marad számunkra. Más példákat is választhattam volna, mert a *Bánk bán* szövegében sok olyan szó, szokatlan szóalak található, amelynek értelmezése a mai olvasó számára nem is mindig egyszerű. Nyelvünkben a múlt század eleje óta olyan változások történtek, melyek eredményeként/következményeként Katona József korának nyelve eltér a miénktől. Meg aztán az író nem mindig alapjelentésben használja a szót, és a szövegkörnyezet is új jelentést adhat a szónak. Vagyis az olvasás igencsak fáradsá-